

KOLUNDZSJA GÁBOR

ÁLOM A LAVÓR ALJÁN

A nyugatiak úgy tartják, a Dunánál véget ér Európa. Igen, véget ér. Az ő Európájuk. A Dunát átlépve más földre jutunk. Más az életstílus, mások a hagyományok, más a környezet. Nehéz sorsú vidék. Észak és Dél, Kelet és Nyugat találkozásánál minden történelmi vihar átázolt rajta. Ezt a keresztet hordozza az Alföld.

E hatalmas terület mindig inkább *adott* az országnak, mintsem *kapott* volna. Eredeti kiváltságaik hagyományosan autonómiát élveztek. Természeti környezetét brutálisan átalakították, természetét strukturálták beszűkítették, miáltal kiszolgáltatottjává vált a központ központsító törekvésének. Cserébe időről időre felbukkanó különböző fejlesztési programok tercpévé vált, melyekből nem lett semmi, vagy torzóban maradtak. Területét külső és belső periferiák szabdalják, a modernizáció vákuumai. A fejlődés oldaláramába kerülve alacsony színvonalú, kisegítő tevékenységek települtek ide: extenzív fejlesztések, másodrendű ipar. Ahol a lakosság jómódot ért el, azt kizárólag saját erejéből, leleményességéből érte el, nemegyszer a központ munkáikódásának ülcéncé. Mezőgazdaságának szerkezete a pillanatnyi érdekeknek megfelelően a jelent szolgálja, időzített bombaként ketyegve utódaink számára.

Sokáig lehetne még sorolni a jelen bajait, de e dolgozat célja egy olyan jövőkép megtalálása, mely nekünk is, utódainknak is emberibb életet adhat.

Az Alföld funkcionálisan összetartozó terület. Azaz teszük adottságai, gazdasága, hagyományai, sőt éghajlata is. Korunk eddig nem sokra értékelték ezeket. A technika századában az ipar volt az első, s ahol ez nem válhatott hangsúlyossá, az a terület menthetetlenül perifériális helyzetbe került.

A világ most új fejlődési szakasz előtt áll. A technika elsődlegessége mellett mind fontosabbá válnak a humán értékek, az élet maga. Környezetbarát technológiák, biotechnika, informatika, globális szemlélet a legfontosabb fogalmak, melyek egy emberibb világ felé mutatnak. Az eddigi termelési központú társadalmi modell helyébe ember-központú társadalomnak kell lépnie, ha az emberiség fenn akar maradni. Azok a régiók, melyek bekerülnek a változások áramába, felemelkednek, a többiek lemaradnak, visszafejlesznek.

Szerencsésnek mondhatjuk magunkat. Olyan időszakban élünk, melyben a régi tabuk ledőltek, az újak még nem szilárdultak meg. Cselekvési lehetőségeink köré – egy történelmi leg rövid időre – kiszélesedett. Történelmi ütelágazásnál vagyunk, mai döntéseink nemzedékek sorsát fogják meghatározni. A lehetséges jövőképek közül most kell kiválasztani a számunkra legkedvezőbbet.

E kettős – globális és országos – átalakulás kihívásával kell szembenézni, mikor Kelet-Magyarország jövőjével foglalkozunk. Két, markánsan elkülönülő út rajzolódik ki előttünk. Ezekről fogok beszélni.

Amíg egy termelési mód nem változik meg alapvetően, a *centrum-periféria viszony* önmagát gerjeszt. A már fejlettebb területen élők gazdasági és politikai érdekérvényesítő szerepe is erősebb, ezért be kell látni, hogy az országban belüli erőviszonyok most is Budapest és környéke, valamint a Dunántúl túlsúlyát növelik. Ezért nincs értelme felülről, központi programoktól várni a megoldást. Szép tervekkel láthatunk, szép beszédekkel hallhatunk, de a segítség csak szépségtapaszt lehet, mely nem változtat az alapvető tendenciákon.

Mi a megoldás? Van-e egyáltalán?

Meggyőződéseim szerint van. Ez egy szóval kifejezve az *önszerveződés*.

Az eddig a centralizáció felé tartó folyamatok iránya fokozatosan megfordul, a jövőben a decentralizálás lesz hangsúlyos. Alapvetően helyi és területi erők fogják alakítani a dolgok menetét. Az eddigi vertikális, piramis-szerű kapcsolatok helyett horizontális, hálózati-szerű együttműködésre van szükség. Ezért a helyi közösségek szerepe felértékelődik. A formális szervezetek mellett és helyett rugalmas, szervesen alakuló és változó kapcsolatok válnak uralkodóvá. A bürokratikus merevség

helyett sokszínű helyi kezdeményezések, a szakmai, gazdasági érdekek helyett emberi értékek.

Az Alföld „elmaradottsága” csak korunk ipari civilizációja felől értelmezhető. A manapság egyedül üdvözítőnek tartott „értékek” ugyanis illa mai napig sem tudtak uralkodóvá válni, köszönhetően a sajátos adottságoknak. Most egyedülálló lehetőségeink nyíltak arra, hogy ezt kihasználjuk. Az ipar viszonylagos fejletlensége, a településszerkezet szörtsága, a térség helyzete szinte kijelöli e vidéket arra, hogy alapvetően új pályára állítsuk.

Csökkenteni kell a gazdasági szervezetek nagyságrendjét. A kis és közepes méreteknek kell ismét meghatározó szerepet kapniuk. Helyi anyagok, technológiák, energiaforrások felhasználására van szükség, hogy minél kevésbé függjünk a központi nagy rendszerektől. Az Alföld mezőgazdasági és környezeti termelésre van predestinálva. Ezt azonban nem szabad a jelenlegi anyag- és energiapiacizáció környezetpusztító módon folytatni. A monokultúrákat biokultúrákkal kell felváltani.

A kapcsolódó iparnak a terményeket magas szintű és környezetbarát feldolgozást kell végeznie, azonkívül kis és közepes méretű berendezéseket szállítania a gazdaságok működtetéséhez.

Tudomásul kell venni, hogy korlátozott erőforrásokkal kell a jövőben együtt élni. A mai módszerek továbbélcsc a műszakilag tönkrment területek rohamos elterjedésével járna.

Alapvető jelentősége van ezért annak, hogy a közeljövőben lebonyolítandó árveréseknél kiknek a kezébe kerül a föld, és az új tulajdonosok szerzeményükkel hogyan használják.

E jövőkép szempontjából mindenképpen az lenne jó, ha a földet szerető, ahhoz értő gazdák kezébe kerülnének a parcellák. A későbbiekben tere nyílnak a különféle szövetkezeteknek is, természetesen szigorúan önkéntes alapon, az önállóságot megtartva, a kölcsönös előnyök alapján.

Egyszerre kell visszanyúlni a hagyományokhoz és használni a legújabb lehetőségeket. A mérce mindig az legyen, hogy a közösség érdekében és ne ellene használják. Hagyományos kertészkedési, gazdálkodási építkezési módok mellett kiépíteni egy magas színvonalú távközlési és informatikai hálózatot. Biofalvak és telefon. Vályog és chipek. Falusi portákon napkollektor. Kemence és biogáz.

Igy kapnak új szerepet a tanyák. A technika kora nem tudott mit kezdeni velük, létüket eddig nyűgnek, maradványnak tekintették. Innen nézve azonban kimondottan előnyös a létezésük. Egyedüli hátrányukat, a távolságot pedig áthidalják majd a kiépülő távközlési eszközök.

A helyi közösségek kezdeményezései mellett nagy szerepe van a területi szerveződéseknek. Ezeknek nek kell a megcshatárokhoz igazodniuk. Sokféle forma képzelhető el, akár párhuzamosan is: szövetségek, egyesületi kamarák stb...

Az Alföldnek szüksége van sajátos érdekei érvényesítésére. Ezt regionális szintű szerveződéssel is alá kell támasztani (Alföldi Kamarák). Erősödnie kell az összetartozás érzésének, az identitás tudatnak. Az eddigi – megcshatárokhöz igazodó – művi régiók helyett természetes kapcsolatok kelljenek.

Az eltérő jellegű régiók között régen természetes kapcsolatok voltak, melyek révén a termékeket kiesericélték. Ezt a határok megzavarták, sőt mostanra szinte megakasztották. Így senki sem járt jól. Ha a természetes kapcsolatok újraélednének, a mostani negatív spirál pozitíva válna. Együttműködésre kell ezért törekedni a szomszédos régiók között is, még ha közöttük államhatár húzódik is. A városok ismét régi szerepüket kapnák vissza: a termékek, szolgáltatások, nézetek cseréjét, különböző vidékekről származó emberek találkozási pontjaként. A kerüloúra kényszerített, eltorzult magánkereskedelem (KGSZ-piacok, csempészeti) visszakerülne régi szerepébe.

Nagy jelentősége van az oktatásnak, képzésnek. E téren is a sokszínűséget támogatom. Ez természetesen érvényes a kultúra egészére is. A mai, önpusztító szemlélet átalakítása csak hosszú időn át végzett aprómunkával lehetséges, ezért alapvető az iskola szerepe. Ismét vissza kell állítani a tanyai iskolákat. Nagy szerepe van e képzetben a régió szellemi központjainak. Ezek szerencsére már most is magas színvonalon működnek, vagy viszonylag gyorsan színvonalassá tehetőek. Az egyetemi városok generálói lehetnek a térség felemelkedésének.

Ez vázlatos programja Kelet-Magyarország egy lehetséges jövőképe. De van egy másik is. Tulajdonképpen az a könnyebbik út, hiszen a mai folyamatok sodrása inkább arra mutat. Ez a tökésg gazdálkodás.

A töké közismereti célja a profit. Ezért továbbra is a termelés mindenáron való növelése marad a cél, ráadásul maradnának

az anyag- és energiapiazarló, környezetszennyező technológiák. Ebben a modellben a kisgazdaság sem élhet meg, tömegesen megyek tönkre, és kerül a különböző bankok és anonim részvényesek birtokába. Továbbra is a centralizáció maradna az uralkodó tendencia, tovább növekednének a különbségek. Maradna a kiszolgáltatottság, csak rafináltabb formát öltene. Közösségek helyett atomizáltság, szolidaritás helyett kíméletlen verseny. A gazdagok gazdagodása, a szegények szegényedése. A környezet ezenekben szép esendően romlana tovább. A helyzet hasonlít a felégetett föld módszeréhez, ezúttal békidőben.

Még nem is régen korlátlan mértékben álltak rendelkezésre az olyan természeti kincsök, mint a termőföld, erdők, tiszta víz, jó levegő. A fokozódó rablógazdálkodás ezt világszerte degenerálta. Odáig jutottunk, hogy a jelenlegi életmódunkat csak egyre nagyobb erőfeszítésekkel, a természet fokozódó kirablása árán tudjuk fenntartani. Ennek eredményeképpen már megkezdődtek az eróziós folyamatok. A nem is távoli jövőben nagy érték lesz egy egészséges erdő, tiszta élővíz, termőképes vidék. Ahol ezek megmaradnak, az a terület biztosan előrerúg a rangsorban, és felemelkedik, míg az erodált területek fokozódó ütemben hanyatlanak alá. Ez történt kétezzer éve, a történelm első nagy környezetromlásánál, a Földközi-tenger medencéjében.

Földünk éghajlata – éppen az emberi tevékenység következtében – melegsik. Ez együtt jár az aszályos évek szaporodásával. Az Alföld amúgyis hajlamos az aszályra, így a környezet eróziójával az súlyos formát fog ölteni. A termelés fenntartásához egyre nagyobb erőfeszítésekre lesz szükség, amivel tovább fokozzuk a bajt. Ez önmagát gerjesztő folyamat, mely végül sziksesedéshez, a termőréteg lepusztulásához, sőt sivatagosodáshoz vezethet! Ez az egész ország számára is végzetes lenne.

A fizika külön ága foglalkozik a határfelületekkel. Ezek – bár kiterjedésük nem nagy, – rendkívül érdekesek, mivel a legtöbb és a legbonyolultabb mozgás ott következik be. Történelmünkben egy ilyen határfelülethez érkeztünk. Ellentmondásos viszonyok, zavaros helyzetek között kell rátalálni arra a keskeny ösvényre, mely nekünk is, utódainknak is emberi életet nyújt. Nem lehet eléggé hangsúlyozni, hogy mi kora a felvilágoságunk.

Az I. világháború előtt több erdélyi politikus és író felpanaszolta, hogy mennyire elhanyagolják őket a pesti urak. Nemcsak hogy nem segítenek, de kimondottan akadályozzák Erdély felemelkedését, a mindenható centralizáció jegyében. Mindhiába. Erdély Magyarország periferiája, szegényháza marad, ahonnan tömegesen vándoroltak ki a székelyek Amerikába. Ki gondolta volna akkor, hogy mi fog történni? Pesten legalábbis senki. mert a segélykértások süket fülekre találtak.

Hogy jön ez ide? Ez, kérem, a mai pesti uraknak szól. Ha nem is segítenek Kelet-Magyarországon, legalább ne akadályozzák meg azt, hogy önszerveződéssel felemelkedjék!

1991. október 23.

Kolundzsija Gábor /1957/ városgazdasági üzemmenőrk, a Fővárosi Önkormányzat Főpolgármesterei Hivatalának dolgozója

Cégénydányád Kőlcsey-kúria

RÁCZ ISTVÁN

DEBRECEN TÖRTÉNETI KUTATÁSAIM RÓL

Várostörténetről lévén szó, Debrecen esetében is indokolt a város társadalmi arculatát meghatározó civisekkel kezdeni a sort. Mint ismeretes, a debreceni civisekkel már sokat foglalkoztak a kortársak és közel egykorú írók, költők és tudósok, dicsérőleg, de még inkább elmarasztalólag, ám mindenképpen megkülönböztetésre érdemesnek minősítve. A debreceni civisek egyedi vonásai kétségtelenek. Kutatásaim során azonban úgy láttam, hogy ezeket a megkülönböztető jegyeket esetenként túl is értékeljük. Meggyőződésem szerint – s ez nem valami új felfedezés – sokkal erősebbek azok a szálak a debreceni polgárok esetében is, amelyek az általános magyarországi társadalmi fejlődéssel összekötik, mint az elválasztó egyedi vonások. Erről a törvényszerűségről engem két vonalon folytatott vizsgálódás különösen meggyőzött. Először is a polgárság aránya a város társadalmában. Csak jelezni szeretném, hogy ezúttal sem ennél a kérdéssel, sem inajd más vonatkozásoknál nem kívánok kitérni a forráshiányokból következő módszertani nehézségek vázolására, csupán a készült eredményekre hivatkozom. Ami tehát a polgárság arányát illeti, elmondható, hogy Debrecenben a II. József által készített összeírás adatai szerint a város lakosságának 19,9%-a rendelkezett polgárjoggal, a lakosság egyötöd része, míg a nagyobb – mintegy négyötöd rész – polgárjogon kívül állott. Ez az arány később sem emelkedett számottevően. Társadalomtörténeti szempontból azonban alapkérdésnek számít, hogy ez a nagyságrend hol helyezhető el az országos fejlődés egészében. A József császár idejéből származó összeírás szerint az ország akkori 61 szabad királyi városában a polgárság 13,9%-ban képviseltette magát. Tudva azt, hogy az átlagszámok végletek eredményeiből születnek, s ezt a végtelenséget statisztikailag is tudjuk dokumentálni, arra a következtetésre juthatunk, hogy Debrecenben a polgárlakosság az országos átlaghoz mérten középszinten vagy valamivel afölött mozgott, lényegében tehát ahhoz igazodott. Általános vetülettű tanulságként könyvelhetjük el, hogy a magyarországi polgárság szánszerűségében is ilyen alacsony szinten mozgott, s – többek között – a reformkorban már ezért sem tudta magára vállalni a polgári átalakulás vezetését.

Debrecen fejlődésében az országos tendenciákhöz való igazodás tükröződik a civistársadalom történetében a polgárság összetételének a jellegét vizsgálva is. Különösen kiténik ez a társadalmi alkalmazkodás, ha a városba beköltöző nemceseket vizsgáljuk. Meglátásom szerint ez a fontos társadalomtörténeti kérdés nem kapott korábban megfelelő figyelmet. Különös jelentősége az volt, hogy a városlakó nemcesek polgárjogot szereztek, betagozódtak a civisek közösségébe, s ezáltal a magyar városi polgárság karakterének a kialakításához nagymértékben hozzájárultak. Azt is mondhatnánk, hogy a magyarországi polgárság a rendi korszak végén már nemcsak polgár keverék volt s sajátos kelet-európai vonásként tartható számon. Így érthetjük meg, hogy a reformkorban nálunk a polgárságnál nemcsak létszámokban jelentkeztek, hanem a régi világot feltő szemléletű visszahúzó nehézségekkel is számot kellett vetni. Debrecenben a XVIII. század elején még 132 nemesi család lakott, de az 1840-es évekre családlétszámuk már 794-re emelkedett. Ilyenformán a polgárságon belül is vezető szerepre tettek szert. Látnunk kell, hogy a nemességnek ez a fajta betagozódása a polgárságba megintcsak nem kimondottan debreceni specialitás. A nemcesek városba való tömörülése országos méretű jelenség volt, legfeljebb időbeli fáziseltolódás jelcí tapinthatók ki: a királyi Magyarországon és Erdélyben már a XVI-XVII. században jellemző tünetként figyelhető meg, míg az Alföld térségében a nemesség csak a török uralom utáni évszázadtól szállta meg tömegesen a városokat. Az Alföld 40 városába összesen mintegy 6 ezer nemes költözött be, s ebbe a vonulatba illeszthető a debreceni városbakerültség jelensége is. Ilyen és ehhez hasonló jellemzők miatt jutottam arra a következtetésre, hogy számon kell tartanunk a debreceni civiseknél fellelhető és érzékelhető egyedi vonásokat, de sohasem szabad megfeledkeznünk arról, hogy ezek országos vetületű alapvonásokra épülnek.